בס״ד

אותו הלילה

מאת: בנימין יעקב גאולדשטיין

① הגדה של פסח

מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה וְרַבִּי עֲקִיבָא וְרַבִּי טַרְפוֹן, שֶׁהָיוּ מְסֻבִּין בִּבְנֵי בְרַק, וְהָיוּ מְסַפְּרִים בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כָּל אוֹתוֹ הַלַּיְלָה. עַד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם, רַבּוֹתֵינוּ הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית:

② תוספתא פסחים פרק י׳ הלכה יב׳

ח אין מפטירין אחר הפסח [אפיקומן] כגון (ס) [אגוזים] תמרים (כז) [וקליות] (י״ט) חייב אדם (כח) (י״ע) [לעסוק בהלכות הפסח] כל הלילה אפילו בינו לבין בנו אפילו בינו לבין עצמו אפילו בינו לבין תלמידו מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין בבית ביתוס בן זונין בלוד והיו (כט) [עסוקין בהלכות הפסח] כל הלילה עד קרות הגבר (ל) הגביהו מלפניהם ונועדו והלכו [להן] לבית המדרש (כ״א) איזו היא ברכת הפסח ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו (ס) לאכול (לא) הפסח איזו ברכת הזבח ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול (לב) הזבח :

③ הגדה של פסח - משנה ברכות פרק א׳

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, הֲרֵי אֲנִי כְּבֶן שִׁבְעִים שָׁנָה וְלֹא זָכִיתִי שֶׁתֵּאָמֵר יְצִיאַת מִצְרַיִם בַּלֵּילוֹת,

④ פי׳ ר׳ עובדיה מברטנורא

ולא זכיתי. לא נצחתי לחכמים. ודומה לו בש״ס בפ׳ בנות כותים [לח:] בהא זכנהו ר׳ אלעזר לרבנן כלומר נצחם:

⑤ גירסת הרמב״ם בהגדה של פסח

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון שהיו מסובין בבני ברק והיו מספרין ביציאת מצרים כל אותו [ה] הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית :

אמר להם רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא. שנאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. ימי חייך הימים. כל ימי חייך הלילות. וחכמים אומרים ימי חייך העולם הזה. כל ימי חייך להביא לימות המשיח :

⑥ ברכות כז: - כח.

ת״ר מעשה

בתלמיד אחד שבא לפני ר׳ יהושע א״ל תפלת ערבית רשות או חובה אמר ליה רשות בא לפני רבן גמליאל א״ל תפלת ערבית רשות או חובה א״ל חובה א״ל והלא ר׳ יהושע אמר לי רשות א״ל המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית המדרש כשנכנסו בעלי תריסין עמד השואל ושאל תפלת ערבית רשות או חובה א״ל רבן גמליאל חובה אמר להם רבן גמליאל לחכמים כלום יש אדם שחולק בדבר זה אמר ליה ר׳ יהושע לאו א״ל והלא משמך אמרו לי רשות אמר ליה יהושע עמוד על רגליך ויעידו בך עמד רבי יהושע על רגליו ואמר אלמלא אני חי והוא מת יכול החי להכחיש את המת ועכשיו שאני חי והוא חי היאך יכול החי להכחיש את החי היה רבן גמליאל יושב ודורש ור׳ יהושע עומד על רגליו עד שרננו כל העם ואמרו לחוצפית התורגמן עמוד ועמד אמרי עד כמה נצעריה וניזיל בר״ה אשתקד צעריה בבכורות במעשה דר׳ צדוק צעריה הכא נמי צעריה תא ונעבריה מאן נוקים ליה נוקמיה לרבי יהושע בעל מעשה הוא נוקמיה לר׳ עקיבא דילמא עניש ליה דלית ליה זכות אבות אלא נוקמיה לר׳ אלעזר בן עזריה דהוא חכם והוא עשיר והוא עשירי לעזרא הוא חכם דאי מקשי ליה מפרק ליה והוא עשיר דאי אית ליה לפלוחי לבי קיסר אף הוא אזיל ופלח והוא עשירי לעזרא דאית ליה זכות אבות ולא מצי עניש ליה אתו ואמרו ליה ניחא ליה למר דליהוי ריש מתיבתא אמר להו איזיל ואימלך באינשי ביתי אזל ואמלך בדביתהו אמרה ליה דלמא מעברין לך אמר לה [לשתמש איניש] יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר ליתבר אמרה ליה לית לך חיורתא ההוא יומא בר תמני סרי שני הוה אתרחיש ליה ניסא ואהדרו ליה תמני סרי דרי חיורתא היינו דקאמר ר׳ אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא בן שבעים שנה תנא אותו היום סלקוהו לשומר הפתח ונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס שהיה ר״ג מכריז ואומר כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש ההוא יומא אתוספו כמה ספסלי א״ר יוחנן פליגי בה אבא יוסף בן דוסתאי ורבנן חד אמר אתוספו ארבע מאה ספסלי וחד אמר שבע מאה ספסלי הוה קא חלשא דעתיה דר״ג אמר דלמא ח״ו מנעתי תורה מישראל אחזו ליה בחלמיה חצבי חיורי דמליין קטמא ולא היא ההיא ליתובי דעתיה הוא דאחזו ליה תנא עדיות בו ביום נשנית וכל היכא דאמרינן בו ביום ההוא יומא הוה ולא היתה הלכה שהיתה תלויה בבית המדרש שלא פירשוה ואף ר״ג לא מנע עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת

⑦ הגש״פ הגר מכ״ש - כה הוון מבאליוק

וכדרך ההיסבה שהגדול מיסב באמצע שני לו למעלה הימנו שלישי לו למטה הימנו [ברכות מ״ו ע״ב] היסב אז רבי אלעזר בן עזריה הריש מתיבתא באמצע ולמעלה ממנו רבי אליעזר ורבי יהושע ולמטה ממנו רבי עקיבא ורבי טרפון, כדמצינו ביבמות (ט״ז ע״א) שרבי אלעזר בן עזריה נכנס לפני רבי עקיבא אם כי הוא היה הצעיר שבכולם, בעוד שעל רבי עקיבא אמר רבי דוסא אתה הוא עקיבא ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו, הנה תמה בשמעו כי יש לו בן לעזריה חברנו, כלומר בן שכבר ימנה בין ראשי חכמי הדור, ואף לפי שנתמנה נכנס ראשון עיין תוס׳ כתובות (ק״ה ע״א) דיבור המתחיל דחשיבי, וכן מצינו במכות כ״ד סוף ע״א וכבר היו רבן גמליאל ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע ורבי עקיבא מהלכין בדרך וכו׳ שנקטו בדיוק בראש הנשיא אחריו הריש מתיבתא וחכם הועד ואחריהם רבי עקיבא זקן הדור, וכן בהזדמנות זו היסב רבי אלעזר בן עזריה באמצע,

⑧ ליקו׳ מוהר״ן תנינא סימן

8 אות ו

וזה בחי׳ אברהם תיקן
שחרית, נוטריקון ״חכם ״רשע ״תם ״שאינו יודע.

⑨ הגדה להורות נתן עמ׳ ק

רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית

כתב בס׳ לקוטי מהר"ן (ח"א סי׳ ל׳) שחרית ר"ת חכם רשע תם שאינו יודע לשאול, ועל פי זה פירש מה שאמרו (ברכות כו:) אברהם תיקן תפלת שחרית. והכונה י"ל, דהתלמידים אמרו לרבותיהם, שעל ידי סיפור יציאת מצרים על ידי רבותיהם הקדושים, השפיעו בחינת קריאת שמע שהיא קבלת עול מלכות שמים לכל הארבעה בנים לפי מדרגותיהם, והיינו רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית, שענין קריאת שמע הגיע לארבעה בנים המרומזים בשחרית.

⑩ שם עמ׳ [illegible]

רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית

כתב בס׳ לקוטי מהר"ן (ח"א סי׳ ל׳), דשחרית ר"ת שאינו יודע לשאול, חכם, רשע תם. ויש לפרש מה שהקדים את הבן שאינו יודע לשאול, כי בליל פסח משיגין מדרגות שלא כסדרן וכמו שכתב האריז"ל, ועל כן זה שהוא שאינו יודע לשאול שהוא הקטן ביותר, הוא שמגיע למדרגה הגבוהה ביותר, כי מכיון שנותנין מתנת חנם, על כן הדל ביותר מקבל יותר. ועל כן אמרו התלמידים, רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית, שאף זה שאינו יודע לשאול הגיע למדרגת קריאת שמע שהיא קבלת עול מלכות שמים.

⑪ ברכות כח.

אר"ג הואיל והכי הוה איזיל ואפייסיה לר' יהושע כי מטא לביתיה חזינהו לאשיתא דביתיה דמשחרן א"ל מכותלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה א"ל אוי לו לדור שאתה פרנסו שאי אתה יודע בצערן של ת"ח במה הם מתפרנסים ובמה הם נזונים אמר לו נעניתי לך מחול לי לא אשגח ביה עשה בשביל כבוד אבא פייס אמרו מאן ניזיל ולימא להו לרבנן אמר להו ההוא כובס אנא אזילנא שלח להו ר' יהושע לבי מדרשא מאן דלביש מדא ילבש מדא ומאן דלא לביש מדא יימר ליה למאן דלביש מדא שלח מדך ואנא אלבשה אמר להו ר"ע לרבנן טרוקו גלי דלא ליתו עבדי דר"ג ולצערו לרבנן א"ר יהושע מטב דאיקום ואיזיל אנא לגבייהו אתא טרף אבבא א"ל מזה בן מזה יזה ושאינו לא מזה ולא בן מזה יאמר למזה בן מזה מימיך מי מערה ואפרך אפר מקלה א"ל ר"ע רבי יהושע נתפייסת כלום עשינו אלא בשביל כבודך למחר אני ואתה נשכים לפתחו אמרי היכי נעביד נעבריה גמירי מעלין בקדש ואין מורידין נדרוש מר חדא שבתא ומר חדא שבתא אתי לקנאויי אלא לדרוש ר"ג תלתא שבתי וראב"ע חדא שבתא והיינו דאמר מר שבת של מי היתה של ראב"ע היתה ואותו תלמיד ר' שמעון בן יוחאי הוה:

⑫ הגדה של פסח

רַבָּן גַּמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר, כָּל שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ בַּפֶּסַח, לֹא יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ. וְאֵלּוּ הֵן:

פֶּסַח, מַצָּה, וּמָרוֹר.

⑬ שמחת הרגל - הגדה לחיד"א

וראיתי להרשב"ץ בסוף מאמר חמץ בפירושו שכתב וז"ל רבן גמליאל שאמר ג' דברים אלו אינו רבן גמליאל הזקן שהיה בזמן הבית וכו' וזה היה בן בנו והיה אחר החרבן וכו' ובזמן ר"ג זה חרב הבית וריב"ז שאל מאספסינוס שלא יפסיק הנשיאות משלשלת זה של רבן גמליאל כמ"ש פ' הניזקין ובודאי כי זה רבן גמליאל ראה הבית בבנינו ובימיו היו עושין פסח כמ"ש בראשון מסנהדרין וכן א"ר צדוק פ' כיצד צולין שאמר לטבי עבדו צא וצלה לנו את הפסח וכו' אבל משנה זו נשנית אחר החרבן על כן אמר פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבית המקדש קיים עכ"ל וקשה דנסחת המשנ' פ' ערבי פסחים היא פסח על שום שפסח על בתי אבותינו במצרים ותו לא ואינו נזכר שהיו אבותינו אוכלים בזמן שבית המקדש קיים. ובלשון המשנה כתב הרמב"ם פ"ז דחמץ והמגיד הוא שהרחיב הדברים וא"כ אין צורך לומר דמשנת ע"פ דעלה קאי כמו שהזכיר ד"ה רבן גמליאל נשנית אחר החרבן. גם מ"ש דריב"ז שאל מאספסינוס שלא יפסיק הנשיאות משלשלת זה של ר"ג. ק"ק דמ"ש שם פ' הניזקין הוא תן לי יבנה וחכמיה ושושלתא דרבן גמליאל וכו' ופירש"י משפחת הנשיא שלא תהרגם ע"ש ויותר נכון לומר שלא שאל לו שיהיו של בית ר"ג נשיאים אלא שאל שלא יהרגם ובהכי ניחא שריב"ז היה נשיא לפי שהיו יראים שיהיה נשיא ר"ג:

שוב ראיתי להרב עצמו בתשב"ץ ח"א סימ' קל"ז ובס' מגן אבות פ"א דף י"ב ע"ב שכ' דר"ג היה קטן בעת החרבן ולכך נתמנה ריב"ז אך ק' דמסוף יבמות דקאמר ר"נ שנזכר שר"ג הזקן התיר נשים ע"פ עד אחד נראה דר"ג בעת החרבן היה יותר מבן ך' דר"ג הזקן מת ח"י שנים קודם החרבן ועמ"ש הרמ"ע מא"ד ח"ב פי"ט ומ"ש המפרש יד יהודה ודוק היטב כי קצרתי ואין להאריך כאן:

⑭ רבינו נסים גאון ברכות שם

והאי דאמר ליה עשה בשביל כבוד בית אבא כלומר בשביל הלל הזקן זקני שהיה מזרע דוד כדגרסינן בפ' יציאות השבת (דף טו) הלל ושמעון גמליאל ושמעון נהגו נשיאותן בפני הבית ק' שנה וזה רבן גמליאל הנזכר בכאן הוא בנו של רבן שמעון בן גמליאל שהוא רביעי להלל הזקן דהוי ליה רבן גמליאל חמישי להלל ובנו רבן שמעון ששי להלל ובנו ר' יהודה הנשיא שהוא רבי והוא רבינו הקדוש הרי שביעי להלל הזקן ואיתא במסכת שבת בפרק במה בהמה (דף נו) רבי דאתי מדוד מהפך בזכותיה דדוד

⑮ הגדה של פסח

זֵכֶר לְמִקְדָּשׁ כְּהִלֵּל. כֵּן עָשָׂה הִלֵּל בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם,

- ויש להעיר בהגדה נפסקה דר"ג דיבור של זכר
הפסח - ודוק, עי' הפרק א' משנה יב' וי"ג, דנזכר שמאי
אביו ושמעון בנו, ואולי הוא היה עוסק בהלכות וכו'